

זבל מואמינים

גליון שבועי מבית 'בני אמונים'

פרשת קדושים תשפ"ד שנה י | גליון מס' 532

ת.ד 102 בני ברק | פקס: 03-5055919
9139191@gmail.com

פרתחו שערים

דבר מוסד ונשיא 'בני אמונים'

עניית אמן מתוך אהבת ישראל

מצות "ואהבת לרעך כמוך", עליה הצוינו בפרשתנו, מחייבת אותנו לאהב כל יהודי, להיטיב עמו ולדרוש שלומו וטובתו. מצוה זו דורשת מאתנו לבל נתמקד בטובתנו האישית בלבד, אלא נתן לב ומחשבה בכל עת גם על טובת האחר.

לארץ היום מודמנות לנו אפשרויות רבות להיטיב עם זולתנו, וביכולתנו לעשות זאת בדרכים רבות ומגוונות. במאמר זה אתמקד בבטוי המיוחד שיש למצות "ואהבת לרעך כמוך" בנושאים הקשורים לקיום התורה והמצוות. לשם כך יש להקדים ולהזכיר כי האחדות ואהבת האל הם תנאי לקבלת התורה, וכפי שדיק רש"י (שמות יט ב) מהפסוק (שם): "ויחן שם ישראל נגד ה'הר", שלכך נקט הכתוב "ויחן" - בלשון יחיד, שבצמד למרגלות הר סיני חנו ישראל "כאיש אחד בלב אחד".

אחדות זו באה לידי בטוי מיוחד במצות עניית אמן. כפי אשר יהודי מברך ברכה, אף אם תהיה זו המעלה שבברכות, אשר תאמר בקול ובכונת הלב, לא תהיה ברכתו שלמה מבלי שחברו יסייע בעזרו, כלומר יקשיב לברכתו ויענה אחריה אמן, וכך ישלים את הברכה ויתן לה תקוף וקיום.

מה רבה היא אפוא זכותו של העונה אמן! שמלבד שהוא מרבה בכך כבוד שמים, הרי הוא מקיים בכך את מצות "ואהבת לרעך כמוך", בכך שהוא מייטיב עם זולתו ומזכהו לומר ברכה משלמת. אפשר שלכך מרמזות מלות התפלה בברכת החדש: "חברים כל ישראל ונאמר אמן", לאמר: באמצעות "ונאמר אמן", מרבים ישראל אהבה ואהבה ביניהם.

יסוד זה נרמז אף בכתוב עצמו: הפסוק (ויקרא יט יח) "ואהבת לרעך כמוך" מסתים במלים: "אני ה'", ואפשר שבא הכתוב ללמד בכך שבדינו להגדיל כבוד שם שמים באמצעות מצות "ואהבת לרעך כמוך", בכך שבשלים איש את ברכת רעהו בעניית אמן.

בימים אלו, שבהם מתאבלים על הסתלקותם של תלמידי רבי עקיבא על שלא נהגו כבוד זה בזה, נקפיד לנהג כבוד איש בברכת רעהו ונשלימה בעניית אמן, וזכות זו תעמד לנו שתתקבל תפלתנו לרחמים ולרצון. אמן!

בקריאת "חברים כל ישראל ונאמר אמן".

שבת שלום,

אשר

פניני אמונים

פניני תפלה בפרשה

למוד זכות בשמים

"לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך" (יט טו)

חכמים אמרו (שבועות ל א) שהכתוב: "בצדק תשפט עמיתך", אינו מתייחס רק לשפיטת הדינים את בעלי הדין, אלא אף לדרך שבה צריך כל אדם לשפט את מעשי זולתו. לפיכך הרואה את חברו עושה מעשה שיש להסתפק בו אם חטא הוא אם לאו, מצוה עליו לדונו לכף זכות.

בענינו של הדין לכף זכות אמרו חכמים (שבת קכז ב): "הדין חברו לכף זכות - דנין אותו לזכות". ונחלקו המפרשים מהי פונת דברי חכמים "דנים אותו לזכות": רבי אליעזר מציץ, מבעלי התוספות, באר שהמלה "אותו" מכוונת כלפי הנדון לכף זכות, כלומר שבכך שאדם דן את חברו לזכות, גורם הוא שגם בית דין של מעלה ידונו את חברו לזכות. שכלל הוא בבית דין של מעלה, שבכל מעשה שאפשר לדונו לטובה ולרעה, מדת הדין אינה מניחה לדון את האדם לטובה, עד שדנים כן בעולם התחתון.

ואולם השל"ה הק' מפרש שהמלה "אותו" מכוונת כלפי "הדין", כלומר שמי שדן את חברו לזכות, דנים אף אותו לזכות, לפי שהפעלה שאדם עושה למטה, מתעורר לעמתו למעלה. ומוסיף השל"ה וכותב, שהדין לכף זכות דנים אותו לזכות אפילו על עברות שעשה, ואין כח למקטרגים לקטרר עליו" (שיטה מקובצת נדרים מא א).

עוד כותב השל"ה ש"לפי שבכל עברה שנעשית מתמעט גלוי כבוד ה' בעולם, לכך כשדן האדם את חברו לכף זכות וקובע שלא היה במעשיו חטא, מתרבה כבוד שמים. ולפיכך, הדין את חברו לכף זכות שכוון כפול: "שלא זו בלבד שדנים אותו למעלה לכף זכות, אלא אף בזה העולם הקב"ה מראה לו חבה יתרה" (שני לוחות הברית שער האותיות ערך כף זכות אות ב).

באהבת רב ושמואל

"לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'" (יט יח)

תלמיד חכם חשוב שהיה מקרב לאור שמח' קבל ממנו פעם מכתב המסיים במלים לא מובנות: "החותם כשמואל וכרבנו, מאיר שמחה מדוינסק". לקיים פגש מקבל המכתב את רבי אפרים בורודינסקי ושאלו לפשרן של מלים אלו. במשך שעה ארוכה הוגיע הרב בורודינסקי את מוחו להבין דברי חכמים וחיידתם, עד שעלה ביזו להבין, וכך הסביר:

הפעם היחידה בש"ס שבה נחלקו שמואל ורבנו היא במסכת ברכות (א ב), שם נחלקו כיצד נפתחת הברכה השניה בברכות קריאת שמע: שמואל סובר שהיא נפתחת במלים "אהבה רבה", ואלו רבנו סוברים שהיא נפתחת במלים "אהבת עולם". ברצותו להביע את אהבתו אליה, חתם האור שמח' את מכתבו במלים "החותם כשמואל וכרבנו", ובכך רמז שהוא אוהב ב"אהבה רבה" וב"אהבת עולם" (עלינו לשבח" ח"א עמ' 12).

תפלת החנוני נענתה

הרב הסביר לו כי אף אם נכונים דבריו, עליו לאזר כח ולגשת לפני העמוד למען כלם, שכן מדבר בהוראה שמימית שאין לנטות ממנה.

לרגע נראה היה כי החנוני סבר וקבל, אולם למרבה ההפתעה, רגע אחד לאחר מכן נשא את רגליו ונמלט מבית הכנסת. הרב, שהבין כי יש דברים בגו, בקש מקהל עדתו להתאזר בסבלנות ולהמתין.

חלפה שעה קלה. דלת בית הכנסת נפתחה והחנוני נכנס בעדה בסערה, כשכלו מתנשם ומתנשף ואגלי זעה נוטפים ממצחו.

החנוני אחז בידיו חפץ כבד שהיה עטוף באריג גס, ובעוד החפץ בידיו הוא נגש לעמוד התפלה, שם הסיר את הפסוי בדחילו ורחימו, ולנגד עיניהם הקרועות של המתפללים התגלו מאזנים ישנים. כן, היו אלו אותם מאזנים שבאמצעותם שרת החנוני בנאמנות את קהל לקוחותיו.

הביטו בו הכל תמהים, ואולם החנוני לא הותיר להם זמן רב לתמיהה.

הוא התעטף בשלית, ובעוד המאזנים אחוזים בידיו פתח ואמר, עיניו זולגות דמעות:

"רבנו של עולם, הנה נא לפניך שתי כפות מאזנים אלו, שבהם אני שוקל ללקוחותי את סחורתי. שני מאזנים אלו מסמלים את אותיות שמך המיוחד - הו"ה; הכפות הן כנגד אותיות ה"א, המוט שהכפות תלויות בו - כנגד האות ו"ו, והטבעת שבה אוחזים את המאזנים - כנגד האות יו"ד."

אבי שבשמים, נצב אני לפניך קבל עם ועדה. האם אי פעם פעלתי עול בכפות מאזנים אלו? האם פעם שקלתי בהם לאחד מלקוחותי פחות מן המגיע לו? האם פגמתי באותיות שמך המיוחד שאליו רומזים מאזנים אלו?"

החנוני סים את תפלתו ואמר: "אם כנים דברי ולא עשיתי בהם עול, מבקש אני מך, שתעמד זכות קיום מצוה זו לקהל עם מבקשיך והורד להם במהרה גשמי ברכה ונדבה."

טרם סים החנוני את תפלתו הנרגשת, וכבר נזכחו הכל לראות כיצד מתחשרים השמים בעבים וגשמי עז מתחילים לרדת. כל כך התרבו הגשמים, עד שבסיום התפלה כבר אי אפשר היה לצאת מבית הכנסת אל הרחוב.

או אז פתח הרב בדברי כבושין ואמר: "צאו וראו מה גדול עונשם של מעותי המדות והמשקלות, ומה גדול שכרם של הזהירים בהם, הנה כי כן, כמה גדולים התפללו כאן ולא נענו, וחנוני זה בא בגקיון כפיו, ובתפלתו הפשוטה הוריד גשמי רצון וברכה."

"לקוט מעם לועז ויקרא יט לה

בספנה.

היה זה באחד הלילות. בעוד הרב נם את שנתו, לפתע הוא שמע קול הקורא לו בחלומו ואומר לו: "דע לך כי הגשמים לא ירדו והארץ תשאיר צחיחה, עד אשר יעבר פלוני החנוני לפני התבה ויבקש עליהם." הרב התעורר בבהלה. הוא שחזר את החלום במח, אולם לבו לא נתן לו להאמין בו, האמנם עם הארץ זה יצליח במקום שגדולים וטובים ממנו לא הצליחו? אין אלו אלא דברים בטלים - הסיק הרב ושב לנוס את שנתו.

אלא שהחלום חזר ונשנה; שוב חלם הרב שמורים לו להגיש את החנוני לפני התבה, שכן רק כך יבואו הגשמים. עתה כבר לא היה מקום לפקפוק.

בבקר שלמחרת, עם סיום תפלת שחרית, הורה הרב כי בשעת צהרים יתכנסו כל בני הקהלה בבית הכנסת לתפלה על הגשמים. לא היתה זו הפעם הראשונה בחייו שהאחרונים שבה קרא הרב לתפלה, אולם יודעי דבר חשו כי הפעם מדובר במשהו מיוחד. "מי יודע מה התגלה לרב מן השמים" - לחשו המבינים, מבלי שיודעו עד כמה הם צודקים.

בשעת צהרים היה היכל בית הכנסת מלא מפה לפה. הכל המתנינו במקומם בדריכות, מצפים לראות את מי יגיש הרב לפני התבה. הרב עמד במקומו וסקר את צאן מרעיתו כמחפש משהו, לבסוף נחו עיניו על החנוני שישב מצנף בפנתו, והוא הורה לשמש לקרא לו שיבוא.

דממה מתוחה השתררה בקהל. הכל עקבו בעיניהם אחר השמש שצעד במהירות לעבר קצה בית הכנסת, וכשהבחינו באדם שאליו הוא נגש ונעתקה גשימתם. רחש של תמיהה נסר את חלל האויר; היתכן שמפל הקהל מבקש הרב להגיש לפני העמוד אדם בור ועם הארץ?

בקשי הצליח השמש לשכנע את החנוני לגשת לרב. שביל צר נפער בתוך הקהל העצום שגדש את בית הכנסת, והחנוני הנבוך צעד בו לעבר הרב. בקשת הרב נפלה על החנוני כרעם ביום בהיר. הוא נסה להסביר לרב כי אינו יודע צורת אות, ואף קריאת שמע אינה שגורה על לשונו. ואולם

כמה חדשים כבר חלפו מתחלת החרף והגשם בושש מלהגיע. הבריות התהלכו קדורנית כשהם מתקשים להוציא את המלה 'בצרת' מבעד לשפתותיהם החרבות. עוללים שאלו מאמותיהם מים - ואין, מחיר הלחם נסקר לגבהים והשדות הירקים בזימים כתקונם, התפסו במרוב צהב וקמל.

החנוני אחז בידיו חפץ כבד שהיה עטוף באריג גס, ובעוד החפץ בידיו הוא נגש לעמוד התפלה, שם הסיר את הפסוי בדחילו ורחימו, ולנגד עיניהם הקרועות של המתפללים התגלו מאזנים ישנים. כן, היו אלו אותם מאזנים שבאמצעותם שרת החנוני בנאמנות את קהל לקוחותיו.

טרם הגיע הסבל לקצה גבול היכלת, כבר עמדו רבני העיר וגזרו תענית על הגשמים. צמו שני חמישי ושני - ולא נענו, חזרו שנית על זה הסדר, אולם שערי שמים נותרו סגורים, והתפללות הרבות לא התקבלו.

בצר לו עמד רב העיר בתחנה לפני ה' ובקש מלפניו שיורהו את המעשה אשר יעשה; מה עליו לפעל כדי להעביר את הגזרה הקשה, המעמידה את חייהם של תושבי העיר

"קדוש", רק משום שאף בהיותו זקן וחלוש התאמץ ללכת לבית הכנסת כדי לענות אמן על הברכות (נוטרי אמן' ח"א עמ' קנז).

לענות אמן אחר כל ברכה

"וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים" (כה כא)

כתב רבי יעקב חיים, בנו יחידו וממלא מקומו של ה'בן איש חי': המלה 'לכם' [עם הכולל] היא בגימטריה 'אמן'. נתן אפוא לדרש את הפסוק כך: "וצויתי, את ברכתי לכם" - הקדוש ברוך הוא מצוה אתכם שבכל עת שתשמעו ברכה תענו אחריה אמן. כפי שפסק הרמב"ם (ברכות א עג): "כל השומע אחד מ'ישראל מברך ברכה מכל הברכות כלן, אף על פי שלא שמע הברכה כלה מתחלתה ועד סופה, ואף על פי שאינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אמן" (ציצים ופרחים).

העונה אמן נקרא קדוש

"והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלקיכם" (ז כ)

במסכת ברכות (נג ב, ראה מהרש"א ח"א שם) דרשו חכמים פסוק זה לענין ברכת המזון. וכתב רבי נפתלי פץ, בעל 'סמיכת חכמים': "אם המברך נקרא קדוש, קל וחומר העונה אמן שנקרא קדוש, כי גדול העונה אמן יותר מהמברך" (ספר הצואה' כא).

בעל הפלא יועץ' כותב כי בכך שסמכה התורה את הפסוק (במדבר ה י): "ואיש את קדשיו לו יהיו" לפרשת סוטה, שנאמר בה (שם כב): "ואמרה האשה אמן אמן", רמזה "שהרגיל בעניית אמן קונה לו קדשה". זאת משום שבענותו אמן מיחד העונה את שני שמות הקדש הוי"ה ואדנות, שפידוע הן בגימטריה אמן (סמוכים לעד' נשא).

בעל ה'חשוקי חמד' העיד כי בירושלים כנו יהודי מסים בתאר

אוצרות אמונים

פנינים על סדר התפלה

אין להחשיב את הנביאים לחברים

"אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו"

בפשוטות תבת "תרעו" מתפרשת מלשון "רע", ומשמעותה אזהרה שלא להרע לנביאי ה'. ואולם ב'זהר חדש' (רות פד ב) מפרש זאת מלשון 'רעות', כלומר, אל תתנהגו עם הנביאים כרעים וידידים, וכלשון הזהר שם: "מאי אל תרעו? אל תעשו עצמכם רעים וחברים לנביאי, והקב"ה בחר בהם והבדילם מישראל לעבודתו והכניסם בהיכלו".

על פי זאת השיב ה'בן איש חי' למי ששאלו אם זכה רבי שלום שרעבי, הרש"ש הקדוש, לגלוי אליהו, כך: "ואשר שאלת, ששמעת שהיה לרבנו הרש"ש ז"ל גלוי אליהו זכור לטוב, ובקשת להגיד לה השערת שכלי בדבר זה איך הוא, דע כי יש אזהרה לנו מדברי הקבלה: 'אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו', על כן אין לנו לדבר באנשים גדולים ועצומים בהשערת השכל שלנו" (שו"ת רב פעלים ח"א, בסוד ישרים סי' ד).

יראו את "נביאי", למען "משיחי"

"אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו"

בפשוטות המלה "נביאי" היא כנוי לאבותינו אברהם יצחק ויעקב שהיו נביאים, ובא הכתוב לומר שהקב"ה שמר עליהם ולא נתן להרע להם. ואולם חז"ל דרשו (שבת קיט ב, ע"פ רש"י שם ד"ה ובנביאי) שכתוב זה מזהיר שלא לפגוע בתלמידי חכמים, ולדבריהם "נביאי" הוא כנוי לתלמידי חכמים, ככתוב (תהלים צ יב): "ונבא לבב חכמה".

לאור זאת כותב ה'בן איש חי', שהכתוב "ובנביאי אל תרעו" נאמר כבאור והרחבה לאזהרת "אל תגעו במשיחי" שנאמרה לפני כן, ובה מזהיר הכתוב שלא לגעת בתשב"ד, ומבאר: כ'אשר ילד רואה שומרים תלמיד חכם ופוגעים בו, ערכם של החכמים יורד בעיניו וממילא הוא מאבד את החשק לשקד על למודו ולגדל כמותם. זהו שאמר הכתוב: כדי לקיים את אזהרת "אל תגעו במשיחי" עליכם להקפיד לקיים את אזהרת "ובנביאי אל תרעו". שאם יראו התלמידים שמוכבדים ומרוממים תלמידי חכמים, ממילא ירצו לשקד על למודם ולגדל כמותם (בן יהודע' שבת שם).

אמן הנענית אחר ברכה שהעונה מחייב בה ומבקש לצאת בה ידי חובתו, מבלי לשמע את הברכה (שו"ע קכד ח).

אמן הנענית אחר כל ברכה שהיא מבלי שהעונה יודע על איזו ברכה ענה (רמ"א שם).

אמן הנענית לאחר שעבר זמן כפי דבור' מסיום הברכה (רמ"א שם).

הפסקה לעניית אמן בין "ברכו" ל"יוצר אור"

עניית אמן אחר "ברוך ה' המברך לעולם ועד"

הרוצה לענות אמן אחר החזן, כשחוזר אחר הצבור ואומר "ברוך ה' המברך לעולם ועד", הרשות בידי. ואולם יש הסוברים שאין לענות אמן זו. ומכל מקום אם התחיל ברכת "יוצר", לכלי עלמא לא יענה אמן זו.

כן כדי שלא להביא את הצבור לידי ספק ענית אמן, אחר שחלקו הפוסקים אם יש לענות אמן זו.

2. 'משנה ברורה' (שם). דלא כ'לבושי שרד' (סו 1) שפרש בשיטת המגן אברהם' (שם) שדין עניית אמן אחר "ברוך ה' המברך לעולם ועד" שאמר החזן, הנו פדיון "ברכו", ובכל מקום שמפסיקים לעניית "ברכו" מפסיקים אף לאמן זו. וראה ב'שער הציון' (ס"ו ס"ק כג) שכתב שה'לבושי שרד' "שגה בזה".

צבור להמתין מלומר 'ברוך ה' המברך לעולם ועד' עד שיסימו הצבור, אלא עונה עמהם ב'חד', וכן נקט ב'שלחן ערוך הרב' (קצב ב). אף ה'חיי אדם' (יח ה) כתב שאין צריך לענות אמן זו. ה'משנה ברורה' (שם ד) הביא את הכרעת ה'פרי מגדים' (שם) שאין חובה לענות אמן זו, אלא שאם רצו הצבור לענותה, הרשות בידם.

ה'לבושי' (שם א) כתב שכשהשליח צבור חוזר ואומר 'ברוך ה' המברך לעולם ועד' עליו לומר זאת בלחש. בספר 'ואמרו אמן' (ח"א אות פב) כתב ששמע מרבי חיים נאה שה'לבושי' פסק

1. ה'שער אפרים' (שער ד סעיף ו) כתב, שפאשר האומר ברכו חוזר ואומר "ברוך ה' המברך לעולם ועד", יש לצבור לענות אמן אחריו, והובאו דבריו ב'דרך החיים' (דיו ברכו וענייתו סעיף ב), וכן כתב ב'לבושי שרד' (סו ו) בדעת המגן אברהם' (שם). ואולם ב'סדור הרב' (הלכות תפלין) כתב: "ולא יענה אמן אחר 'ברוך ה' המברך לעולם ועד' שאומר השליח צבור, כי אין צריך לכל לענות אמן זה, שאין השליח צבור אומר 'ברוך ה' המברך לעולם ועד', אלא כדי לכלל עצמו עם הצבור. לכן אין לשליח

שערי גן עדן

עניית אמן במשנת בעל ההלוא

עניית אמן בחתימה על שטר

כידוע, כל שטר מכיל שני חלקים - גוף השטר והחתימה. בגוף השטר מפרטים פרטי העסקה, ואולם החתימה היא זו שמלמדת על גמירות דעתו של הבעלים והסכמתו המלאה לנכתב בשטר. נמצא שאין העסקה באה לידי גמר, אלא באמצעות החתימה. בספרו 'עוללות אפרים' (ח"ג מאמר תס) משתמש בעל ה'כלי יקר' בתאור זה כדי להסביר את גדל מעלתה של עניית אמן, ומבאר: הברכה משולה לגוף השטר ואלו עניית אמן לחתימה עליו, וכשם שהחתימה היא זו שמקיימת ומאמתת את הנכתב בשטר ומביאה אותו לידי גמר, כך עניית אמן מאמתת ומשלימה את הברכה ('עוללות אפרים' ח"ג מאמר תס).

הפונה בעניית אמן

חכמים הסמיכו את החיוב לענות אמן על הפסוק (דברים לב א): 'כי שם ה' אקרא - הבו גדל לאלקינו', ודרשו ש'כך אמר משה לישראל: "בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא בברכה - אתם הבו גדל בעניית אמן" (רש"י ברכות כא א, ע"פ יומא לו א). מכך שתלו חכמים את חיוב עניית אמן בכתוב "הבו גדל לאלקינו" למד בעל ה'כלי יקר' שמלבד שיש להרהר בשעת עניית אמן בשמות הוי"ה ואדנות שהן בגימטריה אמן, יש לכונן אף על שם אלקים, שכן אף הוא עולה בגימטריה אמן, וכדלהלן: שם אלקים הוא בגימטריה שמונים ויש, וכשנוסיף למנון זה את חמש אותיותיו, יעלה המנון למספר תשעים ואחת, בגימטריה של אמן (שפת דעת' האזינו סי' שע).

בעל ה'כלי יקר' ז' באיר שיע"ט

רבי שלמה אפרים נולד בעיר לונטשיץ שבפולניה לאביו רבי אהרן. בצעירותו למד תורה מפי רבי שלמה לוריא, המהרש"ל.

מצבת קדשו של בעל ה'כלי יקר' בבית העלמין העתיק בפראג

בתחלה כהן ברבנות כמה עירות, בהן העירה ירוסלב, שבשהותו בה חבר את ספרו הראשון 'עיר גבורים'.

לצד גאונותו העצומה בתורה נודע רבנו בדרשותיו הנפלאות. בשנת שס"ד נבחר לכהן כדורשן בפראג, ולאחר שעזב המהר"ל את פראג בשנת שס"ט, נבחר לכהן בה כראש ישיבה ואב"ד יחד עם השל"ה הק'. תלמידים רבים למדו תורה מפיו, בהם בעל ה'תוספות יו"ט' ובעל 'וי העמודים'.

חבר חיבורים רבים בעניני דרוש ומוסר, בהם: 'רבבות אפרים', 'עמודי שש', 'שפת דעת', אך התפרסם בעקר בזכות ספרו 'כלי יקר' על התורה. בהקדמתו לספר זה הוא מספר כי בשנת שס"א חלה במחלה קשה, שבגללה הוסיפו לו את השם 'שלמה', ונדר שאם ירפאהו ה', יחבר חבור זה. עד סוף ימיו לא נס לחו וכמעט נובע הרבה לחדש חדושי תורה.

נתבקש לישיבה של מעלה ביום ז' באיר בשנת שיע"ט, ומנוחתו כבוד בבית העלמין העתיק בפראג.

המברך דומה לכותב שטר, ואלו העונה אמן למי שחותם על השטר, ולפי ש"הכל הולך אחר החתום", לכה אמרו חכמים (ברכות נג ב): "גדול העונה אמן אחר המברך".

'עוללות אפרים' לבעל ה'כלי יקר' ח"ג מאמר תס

